

MASARYKOVA UNIVERZITA
Fakulta sociálních studií
Katedra sociální politiky a sociální práce

Bezdomovectví v ČR optikou teorie sociálních vazeb Travis Hirschiho

Sociální deviace pro SPR

B
NEJSOU SPECIFIKOVÁNY JEDNOTLIVÉ TYPY BEZDOMOVECTVÍ, V SAMOTNÉM
ZÁVĚRU JE POUKAZOVÁNO NA MNOHOST PŘÍČIN, TY LZE ALE OČISTIT
DIFERENCÍ RŮZNÝCH SKUPIN!

Vypracoval: Tomáš Kozel, 427376

Zadal: PhDr. Pavel Horák, Ph.D.

1. Úvod

V této práci se zabývám problematikou fenoménu bezdomovectví v ČR PROČ? JAKÉHO KONKRÉTNĚ? ŽENSKHO, MUŽSKÉHO – INDIVIDUÁLNÍHO-SKUPINOVÉHO – SQUATTERŮ-OSOB OHROŽENÝCH VYLOUČENÍM – DUŠEVNĚ NEMOCNÝCH – DUŠEVNĚ ZDRAVÝCH??? z pohledu teorie sociálních vazeb Travise Hirschiho PROČ?. Na základě teorie se snažím vysvětlit příčiny vzniku jevu a zároveň zauvažovat nad tím, zda-li je teorie vhodná k posuzování fenoménu jakým je bezdomovectví.

Nejprve se zabývám bezdomovectvím jako takovým, snažím se ho definovat a přinést jeho typologii, stejně jako faktory, které ovlivňují jeho vznik. Dále se zabývám teorií sociálních vazeb a následně, na základě poznatků teorie, konstruuji indikátory, které mají být nápomocny při aplikaci teorie na zkoumání problému.

Závěrem hodnotím zjištěné poznatky a snažím se reflektovat silné a slabé stránky teorie sociálních vazeb.

2. Bezdomovectví JAKÉ, KDE?

Bezdomovectví je fenoménem dnešní doby. V některých zemích tento pojem nebyl doposud řádně prozkoumán, pochopen a ujasněn. (Hradecký, Hradecká 1996) Z těchto důvodů je poměrně složité přijít s jasnou definicí fenoménu a jeho uchopení. Žádná definice proto není v pravém slova smyslu definitivní a lze předpokládat, že v průběhu zkoumání fenoménu bude ještě krystalizovat. Tuto problematiku shrnuje Hradecký, Hradecká (1996: 27): „*Výrok, že bezdomovec je někdo, kdo ztratil, nebo opustil svůj domov, svůj byt, své ubytování, kde neumí vyřešit komplikované problémy a hledá nebo přijímá pomoc od sociálních pracovníků, města, dobrovolných organizací, je nepřesný a nedostatečný. (...) Navíc, definice by pracovala pouze s bezdomovci zjevnými a naprosto by opomenula bezdomovce skryté a potencionální.*“ Nic méně existují pokusy a snahy o to vhodnou definici fenoménu najít, aby ten mohl být uchopen a chápán nejen odborníky, kteří se bezdomovectvím zabývají, ale také veřejností, která má často na tento jev nepřesný pohled. Jako příklad uvádím definici z publikace *Sčítání bezdomovců v Brně v roce 2010*:

"V České republice je problém bezdomovectví vnímán jako negativní společenský jev. Je to faktická existence osob bez domova, které nejsou schopny svou situaci bez pomoci druhých řešit. Vyhledávají proto různé formy sociální pomoci. Termínem bezdomovectví je tedy označen souhrn jednání a procesů, příčin a následků, které

vedou ke ztrátě zázemí (domova), životních jistot, resp. ke společenskému vyloučení."
(Baláš et al. 2010: 23)

Bezdomovectví tedy nelze chápat pouze jako ztrátu bydlení, ale je třeba ho nahlížet také z perspektivy dalších aspektů jako je chudoba, ztráta životních jistot a sociální vyloučení. Bezdomovecká populace se pak dá podle různých klíčů dále dělit na podskupiny, které popisují v následující kapitole.

Podle Hradeckého, Hradecké (1996) lze bezdomovskou skupinu rozdělit do tří skupin. První z nich tvoří tzv. **zjevné bezdomovectví**. Jedná se o skupinu, která je očima veřejnosti nejvíce viděna, protože její příslušníci se běžně pohybují po městech, žijí v ulicích, na nádražích atd. a zároveň se obracejí na pomoc sociálních pracovníků a nejrůznějších organizací, které s touto cílovou skupinou pracují. Zjevné bezdomovectví však reprezentuje pouze malou část celkové bezdomovecké populace.

Daleko problematičtější je skupina **skrytého bezdomovectví**. Její příslušníci z různých důvodů nevyhledávají pomoc veřejných či charitativních služeb. Je pak velice složité statisticky doložit početnost skupiny, protože prakticky neexistuje možnost, jak její příslušníky kontaktovat a vyhledat, když oni sami nechtějí spolupracovat. Skryté bezdomovectví tak představuje pro společnost daleko větší hrozbu právě pro to, že je složitě dohledatelné.

Třetí skupinu tvoří **potencionální bezdomovci**. Jedná se o osoby, které žijí ve složitých životních situacích, které přináší problémy uspokojování jejich potřeb. Příslušníci této skupiny často žijí v podobných podmínkách jako příslušníci dvou předchozích skupin, do potencionálního bezdomovectví jsou však také počítány ty skupiny obyvatel, které čekají na propuštění z různých ústavů, vězení, dětských domovů aj.. PROČ ZDE O TOM PÍŠETE? SPÍŠE BYSTE MĚL KLASIFIKOVAT JEDNOTIVÉ SKUPINY OSOB BEZ DOMOVA, KTERÝCH PŘÍČINY BEZDOMOVECTVÍ JSOU ODLIŠNÉ

Bezdomovectví lze vnímat jako extrémní formu sociálního vyloučení. K jeho vzniku může vést několik faktorů, které lze posuzovat z mnoha různých úhlů pohledu. Hradecký a Hradecká (1996) rozdělují faktory do dvou základních skupin a dělí je na faktory objektivní a subjektivní. Objektivními faktory se obecně rozumí nastavená situace ve společnosti ovlivňována zejména sociální politikou daného státu a jeho platnou legislativou. Jako příklad lze uvést míru dodržování lidských práv, respektování zásad rovných příležitostí, možnost

účastnit se na sociálním, politickém, kulturním a vzdělávacím dění ve společnosti. Oproti tomu subjektivní faktory lze dále dělit do podskupin (PODLE KOHO? HRADECKÝCH?):

- a) faktory materiální (problémy s bydlením, až jeho ztráta, nezaměstnanost, nedostatečné příjmy aj.)
- b) faktory vztahové (rodinné problémy, ztráta partnera, diskriminace, problémové vztahy v rodině aj.)
- c) faktory osobní (mentální retardace, duševní či tělesná choroba, osamělost, závislosti aj.)
- d) faktory institucionální (propuštění z ústavu, vezení, dětského domova)

Všechny tyto faktory mohou ovlivňovat vznik bezdomovectví. Důležité je poznamenat, že při vzniku bezdomovectví je často přítomno více z vyjmenovaných faktorů, a také, že existence jednoho faktoru může být předpokladem pro faktor další (např. ztráta partnera způsobí životní krizi ze které se jedinec bude snažit uniknout pomocí alkoholu, až se dopracuje k závislosti)

2.4. Statistická data O ČEM?

Bylo již zmíněno, že je problematické získat přesná čísla o počtu bezdomovecké populace (skryté a potenciální bezdomovectví). V roce 2011 se však Český statistický úřad ve spolupráci se Sdružením azylových domů ČR a s Asociací poskytovatelů sociálních služeb pokusil zmapovat život lidí bez domova. Šetření bylo prováděno v rámci Sčítání lidu, domů a bytů. Průzkum však mapoval pouze ty jedince, kteří nějakým způsobem využívají sociálních služeb, byli ochotni komunikovat a přijímat nabízenou pomoc. Proto získaná data nerepresentují celou bezdomoveckou populaci. I tak jsou však výsledky průzkumu podstatné, zejména jako podklady pro stát a všechny organizace, které jsou zaměřené na bezdomoveckou cílovou skupinu.

Průzkum celkově zaznamenal celkem 11 496 lidí bez domova. Největší část tvořili muži ve věku 45 – 49 let, svobodní či rozvedení, vyučení. Největší míra bezdomovectví pak byla zaznamenána v Moravskoslezském kraji. Další informace průzkumu obsahuje následující tabulka (www.czso.cz)

Bezdomovci podle kraje trvalého pobytu a kraje sečtení

Kraj MS x Kraj TP	Hlavní město Praha	Středočeský kraj	Jihočeský kraj	Plzeňský kraj	Karlovarský kraj	Ústecký kraj	Liberecký kraj	Královéhradecký kraj	Pardubický kraj	Kraj Vysočina	Jihomoravský kraj	Olomoucký kraj	Zlínský kraj	Moravskoslezský kraj
Hlavní město Praha	786	120	20	13	24	64	21	18	20	6	19	18	12	
Středočeský kraj	33	843	13	3	1	8	15	6	3	1	4		1	
Jihočeský kraj	1	9	499	4		6	4	1			1	1		
Plzeňský kraj	9	8	3	267	7	2	3	4	4	3	2	2	1	
Karlovarský kraj	6	3	1	3	234	3	2				1	1		
Ústecký kraj	17	32		2	8	903	19	3	3	1	1	1	1	
Liberecký kraj	3	3	2		1	5	228	2	2		1			
Královéhradecký kraj	3	11	2	2		7	14	399	13	1	1	3	3	
Pardubický kraj	3	3	1			4	2	13	496	2	5	2	1	
Kraj Vysočina	19	9	3			2	4		2	314	5	1		
Jihomoravský kraj	2	7	1	2	1	9	3	3	6	13	1 066	4	6	
Olomoucký kraj	2	8	4	1		5	5	4	4	1	5	955	6	
Zlínský kraj	3	6				2	1		3	1	20	18	684	
Moravskoslezský kraj	6	6	4	6	1	5	8	1	2		7	22	10	
Celkový součet	893	1 068	553	303	277	1 025	329	454	558	343	1 138	1 028	725	

TP = trvalý pobyt

MS = místo sečtení

3. Teorie sociální kontroly: Teorie sociálních vazeb

Teorií k vysvětlení a pochopení deviací existuje celá řada. Jednou z nich je teorie sociální kontroly. Základním problémem, kterým se teorie sociální kontroly zabývá, je snaha zodpovědět otázku „Proč lidé dodržují společenská pravidla?“ Dále je pak rozvíjena myšlenka, že normy jsou dodržovány právě z toho důvodu, že existuje sociální kontrola, a zároveň teorie předpokládá, že čím je větší míra začlenění jednotlivce do společnosti, tím více se bude konkrétní jedinec snažit dodržovat společenská pravidla. Na druhé straně lidé ze společnosti vyloučení budou projevovat tendence k nedodržování pravidel, protože jim to přinese určité osvobození. (Jedlička 2004).

Z teorie sociální kontroly pak vychází teorie sociálních vazeb Travis Hirschiho, který využil poznatků získaných právě z kontrolních teorií a na základě toho formuloval svůj vlastní přístup. Hirschi tvrdí, že za projevy delikvence a za páchaní delikventních činů může oslabená či narušená sociální vazba mezi jednotlivcem a společností. (Podaná 2011) V teorii sociálních vazeb autor rozpracovává čtyři základní typy či dimenze vztahu mezi jednotlivcem a společností. Jedná se o pouto k ostatním lidem (*attachment*), oddanost společensky uznávaným cílům (*commitment*), zapojení se do konvenčních aktivit (*involvement*) a víru v hodnoty společnosti (*belief*). (Podaná 2011: 17) Tyto čtyři dimenze se z pochopitelných důvodů ve skutečnosti překrývají a doplňují, což pak tvoří silnou a komplexní vazbu mezi

jednotlivcem a společností. Bližší popis jednotlivých dimenzí přináší ve své disertační práci Podaná (2011).

Jedinec, který má silně vystavěné pouto k ostatním (attachment) jedná na základě názorů ostatních a snaží se přizpůsobovat své chování takovým způsobem, aby ostatním vyhovovalo. Pokud jsou lidé, ke kterým má jedinec vypěstované pouto, zároveň příslušníci konformní společnosti, pak je z logiky věci také chování jednatelce konformní. Nutné je ještě zmínit, že různé teorie přichází s otázkou, které pouto je pro jednotlivce nejdůležitější – zda jsou to rodinná pouta, vrstevnická či školní. Hirschi se však tímto problémem prvořadě nezabývá.

Druhým typem vazby je oddanost společensky uznávaným cílům (commitment). Hirschi označuje tuto dimenzi jako protějšek zdravého rozumu. Jde o to, že jedinec během svého života jistými způsoby investuje do naplňování společenských cílů. Může se jednat o vzdělávání, budování kariéry atd.. Případným deviantním chováním či prohřeškem by následně bylo ohroženo to, čeho člověk dosáhl a jeho investice by se pak nevyplatila. Takovou ztrátu lidé nechtějí riskovat a proto se chovají konformně, v souladu se společensky uznávanými cíly.

Konvenční aktivity (involvement) se na konformním jednání podílejí spíše nepřímo. Výklad poukazuje na prvky primární sociální prevence deviantního chování. Z prostého faktu, že se jedinec věnuje konvenční aktivitě, logicky vyplývá, že se ve stejné době nemůže věnovat deviantnímu chování. Jednoduše řečeno: čím více času jedinec tráví konvenční aktivitou, tím méně času má na deviaci. Této dimenze pak prakticky využívají různá centra a organizace, které se snaží zprostředkovávat programy trávení volného času.

Poslední dimenze je označena jako víra v hodnoty a normy společnosti (belief). Hirschi je přesvědčený o tom, že víra v dodržování společenských norem zaručuje to, že normy budou skutečně dodržovány. Oslabení této víry má pak za následek porušování společenských norem. Společensky uznávané hodnoty a normy vnímají i sami delikventi, samozřejmě s tím rozdílem, že je často porušují.

4. Indikátory umožňující testovat platnost teorie sociálních vazeb a jejich uplatnění

Pro testování vhodnosti použití teorie sociálních vazeb je třeba vytvořit indikátory, které testování umožní. Indikátory je možné vytvořit na základě čtyř dimenzí sociální vazby, které byly představeny v předchozí kapitole.

4.1. Indikátor 1: pouto k ostatním (attachement)

Na základě pouta k ostatním je možné položit si otázku, jaké vztahy provázely příslušníky bezdomovecké populace před tím, než se dostali do současné situace? Bylo zmíněno, že na vznik a rozvoj bezdomovectví se mohou podílet subjektivní faktory vztahové, do kterých spadají i vazby, které mezi sebou mají lidé v rodině, škole, u vrstevníků atd.. Pouto k ostatním by tak mohlo odpovědět na otázku, v jaké míře vzniklo bezdomovectví kvůli narušení či zániku pouta k ostatním? Indikátor 1 navíc poukazuje na funkčnost primárních vztahů v rodině či ve vrstevnické skupině, jejichž funkčnost může podporovat řešení obtížných životních situací, které se mohou stát základními faktory vzniku bezdomovectví (např. finanční tíseň, kterou může zachránit půjčka od rodinných příslušníků, ale také podpora příslušníků primární skupiny při zvládnání obtížné životní situace po stránce emocionální podpory apod.)

Na druhou stranu by mohlo být zajímavé využít hledisko pouta k ostatním také v bezdomovecké populaci, ve skupině bezdomovců, v kontextu vztahů mezi jejími příslušníky. Bylo by zajímavé zkoumat změnu vývoje pouta k ostatním v době před bezdomovectvím a v rámci něho.

4.2. Indikátor 2: oddanost společensky uznávaným cílům (commitment)

Na základě druhé dimenze sociálních vazeb se nabízí otázka kdy u jednotlivce došlo k opuštění od společensky uznávaných cílů? Co ho vedlo k tomu, že upustil od konvenčních cílů a vzal za své cíle bezdomovské populace? Co vedlo jednotlivce k opuštění konvenčních cílů? Z tohoto pohledu může indikátor 2 osvětlit otázky racionálního rozhodnutí pro bezdomovecký život. Může se také jednat o jednoduchý kalkul životní situace daného jedince, který si rozumově odůvodnil, že nemá jinou možnost, nebo že je životními podmínkami a událostmi, nucen upustit od konvenčních cílů společnosti a vydat se hledat cíle jiné, obsažené ve společnostech lidí bez domova. Indikátor je tedy zaměřený na racionální důvody vzniku bezdomovectví.

Z pohledu samotných bezdomoveckých skupin je možné indikátor využít pro zkoumání cílů, které se snaží bezdomovecká populace naplňovat, do kterých dává svůj čas a jiné investice.

4.3. Indikátor 3: zapojení se do konvenčních aktivit (involvement)

Třetí indikátor by pravděpodobně přinesl obraz prevence bezdomovectví, obraz toho, čemu se jednotliví příslušníci bezdomovecké populace věnovali před vznikem bezdomovectví. Na základě třetího indikátoru je možné položit si otázku: jak byli příslušníci bezdomovecké populace zapojeni na účasti v konvenčních aktivitách? A jak mohlo toto zapojení ovlivnit vznik jejich deviance? Podílela se existence/absence zapojení do konvenčních aktivit na následném bezdomovectví? Na základě zodpovězení otázek je možná získat obraz o tom, jak se na bezdomovectví podíleli různé preventivní opatření, zda-li byly jednotlivci využívány, či ne.

4.4. Indikátor 4: víra v hodnoty a normy společnosti (belief)

Systém hodnot a norem je ve společnosti sdílený a to i příslušníky deviantních skupin, kteří však tyto normy porušují. Ačkoli existují určité hodnoty a normy kterých si je jedinec vědom, neznamená to, že nemůže dojít k jejich (záměrnému) porušení. Indikátor 4 tak zkoumá vazbu mezi normami společnosti a příslušníky bezdomovské populace. Je možné na základě upuštění od konvenčních hodnot společnosti vyložit příčiny vzniku bezdomovectví? Podílela se změna vnímání hodnot a norem ve společnosti na tomto fenoménu? Jak se sami bezdomovci dívají na společenské hodnoty a normy?

Indikátor by měl sledovat vnitřní přesvědčení, „(ne)víru“ příslušníků bezdomovecké populace ke společenským normám a hodnotám. Případná radikální změna vnímání těchto hodnot může mít za následek až extrémní společenské vyloučení, kterým bezdomovectví je.

5. Závěrečná zjištění a zhodnocení prezentované teorie

Na základě zjištěných informací se teorie sociálních vazeb jeví jako vhodná pro zkoumání příčin vzniku bezdomovectví, i pro zkoumání samotného fenoménu jako takového. Z formulace indikátoru je patrné, že mohou být odhaleny různé dimenze příčin vzniku bezdomovectví a jeho rozvoje, které zároveň korespondují s možnými faktory vzniku bezdomovectví jak bylo zmíněno v kapitole 2.3..

Je však třeba podívat se na teorii i z kritického pohledu. Kdyby teorie platila bezvýtku, každý člověk z bezdomovecké populace by musel mít nutně přetřhané a omezené vazby k ostatním, narušené uznávání společenských cílů, nezapojoval by se do konvenčních aktivit a nevěřil by v hodnoty a normy společnosti, respektive by je porušoval. Do takové definice se celá bezdomovská populace nemůže vměstnat. Proto bych navrhoval teorii sociálních vazeb zkombinovat s dalšími vhodnými teoriemi. V souvislosti se skrytým bezdomovectvím mě napadá kombinace s etiketizační teorií. Bylo řečeno, že skryté bezdomovectví je dosti problémové mapovat a příslušníky této skupiny jasně definovat. Nabízí se otázka, zda-li označení za bezdomovce není součástí etiketizace alespoň u těch osob, které jsou viditelné a je možné je běžně potkávat na ulicích. V kombinaci s teorií sociálních vazeb se pak dotyčná osoba může ocitnou v problémové životní situaci na základě omezení vazeb s druhými a tito druzí ještě navíc osobu označí ze bezdomovce a ona se s touto rolí ztotožní.

Teorie sociálních vazeb je vhodnou teorií pro zkoumání fenoménu bezdomovectví na základě vazeb. Pro lepší uchopení a pochopení problematického fenoménu, jakým bezdomovectví bezesporu je, bych však navrhoval, aby tato teorie byla zkombinována ještě s dalšími teoriemi deviací, aby fenomén byl prozkoumán z většího počtu úhlů pohledu, což by přineslo komplexnější výsledek.

6. Literatura a zdroje:

BALÁŠ, O., et al (2010) *Aktuální otazníky fenoménu bezdomovství Sčítání bezdomovců v Brně v roce 2010*. Brno: Tribun EU s.r.o.

HRADECKÁ, V, HRADECKÝ, I. (1996). *Bezdomovetví – extrémní vyloučení*, Praha: o.s. Naděje

JEDLIČKA, R, a kol. (2004) *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha: Themis

PODANÁ, Z. *Delikvence mládeže a rodina*, Disertační práce, 2011, dostupná k 26.4.2015 na <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/104021/>

Výsledky sčítání bezdomovců, dostupné k 26.4.2015 na: https://www.czso.cz/csu/sldb/vysledky_scitani_bezdomovcu